

PÄRAND MAAPÕUES. KULTUURIVÄÄRTUSEGA LEIUD 2016. AASTAL

Nele Kangert

Laulusõnad ütlevad küll, et ei hõbedat ega kulda leidu me maal, kuid arheoloogid ja arheoloogiahuvilised teavad, et siin on peidus palju enam – hindamatu kultuuriväärtust kandev arheoloogiapärand. Selle lahutamatu osa on füüsilised esemeleidud, mis ilmnevad maapõuest ikka ja jälle kas sihiliku otsimise tulemusena või juhuslikult ning kuuluvad leidmise hetkest alates riigile. Artiklis tehakse tagasisivaade 2016. aastasse, tutvustades valikut Muinsuskaitseametini jõudnud leide.

LEIDUDEROHKE AASTA

Üldiselt oli 2016. a Muinsuskaitseametile kultuuriväärtuslike leidude poolest põnev ja üllatuserohke. Kokku jõudis juhuleidjate ja otsinguvahendit kasutavate hobitsijate vahendusel ametini üle 120 kultuuriväärtusega üksikleiu või nende kogumi. Suurem osa leidudest on raua-aegsed, kesk- ja varauusaegsed esemekatked, ehteasjad, relvad, töö- ja tarberiistad ning mündid. Riigile üle antud kultuuriväärtusega leidude hulgas oli üle kümne eriaegse aarde- ja peitleiu.

Osa esemeid juhatais arheoloogid veel seni teadmata muististeni. Nii näiteks tuvastati tänu otsingulooga detektoristile Lääne-Harjumaal Kiia külas terve raua-aegne kalmistu, mis oli küll pindmises osas põllutööde käigus kahjustada saanud. Kalmealalt välja tulnud kaks terviklikult säilinud viikingiaegset mõõka, põlenud inimluud ja sulamisjälgedega ehteasjad viitavad hilisraua-aegsetele põletusmatustele. Kalme võetakse mälestisena riigi kaitse alla.

Seaduse kohaselt toimunud leidjatel on muinsuskaitseasutuse järgi õigus leiuautasule. Kokku tegi Muinsuskaitseameti arheoloogiamälestiste eksperdinõukogu 2016. a ametile ettepaneku maksta 59 üksikleiu ja leiukogumi leidjatele leiuautasu summas 100 475 eurot. Suurim tasu 39 000 eurot määrati Vaidavere III mündiaarde leidjale. Jõgevamaalt Vaidavere külast avastatud mündiaare sisaldas hõbetaalreid, Moskva tsaaride traatrahaseid, Poola-Leedu riigi rahaseid, Rootsi münte ja teisi tollal levinud rahaseid. Savinõus peidetud aare jäi arheoloog Andres Tvauri hinnangul maasse tõenäoliselt Vene-Rootsi sõja aastail 1656–1661.

SOOMEVERE HÕBEAARE

2016. a lõpetati välitööd Soomevere aarde leiukohal Viljandimaal. Tähelepanelik leidja oli seal juba mõni aasta varem noppinud üles üksikud hõbemündid ja need juha-

tasid arheoloogidele kätte viikingiaegse hõbeaarde. See koosneb hõbedast ehteasjadest ja 186 hõbemündist, mille hulgas oli Saksa, Ungari, Inglise, anglo-skandinaavia ja araabia münte.

Tallinna Ülikooli (TLÜ) arheoloogiateaduskogu numismaatikakogu hoidja Mauri Kiudsoo hinnangul on aarde noorim münt vermitud Kölni peapiiskopi Hermann III ajal (1089–1099), mistõttu võis aare jääda maapõue kõige varem aastal 1089. TLÜ arheoloogia teaduskogu juhataja Ülle Tamla arvates esindavad aga aarde ehteasjad (suures osas on need põllutööde ja pinnase raskuse tõttu fragmenteerunud) 11.–13. saj kohalike meistrite toodangut. Peitvara ainus terviklikuna säilinud ehe on lahtiste otste ja tempelornamendiga kaunistatud hõbedast käevõru.

Teaduslikus mõttes on Soomevere hõbeaare oluline ühest küljest põhjusel, et see on esimene sellest piirkonnast pärast teist maailmasõda leitud ja riigini jõudnud aare. Teisest küljest aitavad aarde mündivermingud täpsmini ajaldada mitme ehtetüübi valmistamist ja kasutamist Eesti alal.

MUSTUARU AMMUNOOLEOTS

Keskaegsetest leidudest väärib esiletõstmist 14.–15. saj ornamenteeritud ammunooleots Pärnumaalt Koonga vallast. Ese leiti omaaegse Virtsu-Pärnu tee lähistelt sooservalt metallidetektori abil. Sarnaseid nooleotsi on Eesti arheoloogilises materjalis teada veel ainult üks eksemplar, see tuli 2011. a välja Saaremaa piiskopilinnuse arheoloogilistel uuringutel.

Leiu ekspertiisi teinud Tartu Ülikooli (TÜ) arheoloogi Ain Mäesalu andmetel on leid haruldane ka Euroopa kontekstis. Uurijad on oletanud, et selletaolised nooleotsad võisid olla ammulaskjate gildi peamehe või ammulaskjatest väeüksuse juhi tunnuseks. Sarnaste ilustuste ja põhikujuga ammunooleotste valmistamiskohaks peetakse üldiselt keskaegset Böömimaad.

Kas ja kuidas on kaks Eestist leitud ammunooleotsa omavahel seotud, mis oli nende tähendus ning kas need valmistati Böömimaal või tegi need kohalik meister, jääb praegu veel kindla vastuseta.

IGA LEID LOEB EHK 2016. AASTAL

AVASTATUD PRONKSIAEGSED JUHULEIUD

Hindamatut teadus- ja kultuuriväärtust kannavad endas kõik leiud, mis aitavad mõista ja tundma õppida muistse

(1)

(2)

(3)

(4)

inimese elu ja ühiskonda. Viimaste aastate praktika osutab, et just tänu muinsusteadlikele hobiotsijatele on teadlased saanud pronksiaegsete juhuleidude ja nende leviku kohta uusi andmeid.

2016. a jõudis riigini koguni seitse pronksiaegset kirvest ja kirvefragmenti ning üks odaots. Näiteks leiti kevadel Harjumaal Kajamaa külas küntud põllul metalli-detektoriga otsides aasaga putkkirves. U 6,5 cm pikkuse kirve putkes oli säilinud ka tükike puitu, millest võetud proovi süsinikdateering andis tulemuseks u 850 eKr. Kirvest uurinud TÜ doktorandi Kristiina Paaveli andmetel on Eestis koos Kajamaa leiuga putkkirveid teada ainult 17, kuid ornamendilt päris täpset vastet ei olegi.

Veelgi haruldasem on Läänemaalt Pivarootsi külast leitud pronksist odaots. Kuigi selle tipust ja putkest on katked puudu, on ese säilinud peaaegu 7 cm ulatuses. Paaveli hinnangul on teral tuvastatavad lihvimis- või teritusjäljed ja putke mõlemal küljel on naelaaugud. Putke osas võib märgata valujälgi. Pronksiaegseid odaotsi on Eestis koos Pivarootsi eksemplariga teada ainult kaheksa. Tüübi järgi arvatakse, et ese pärineb nooremast pronksiajast, täpsemalt aastaist 900–500 eKr.

(1) Lahtiste otstega käevõru Soomevere aarde leiukohas. Foto Nele Kangert (2) Pärnumaalt Koonga vallast leitud Mustuaru ammuoleots enne konserveerimist. Foto Jaana Ratas (3) Kajamaa külast Harjumaalt leitud pronksiaegne putkkirves. Fotod Kristiina Paavel (4) Läänemaalt Pivarootsi külast välja tulnud pronksist odaots